

Pogledi

ULOGA ETIKE U MEDICINI*

Ante Kusić, Split

Kad govorimo o ulozi etike u medicini, odmah treba naglasiti da ostajemo u kontekstima humanističko "personalističke" filozofije. *J. Locke* i *Ch. Wolff* poistovjećuju *osobnost* sa sviješću, sa sjećanjem i sa slobodom: osobnost je izvor autentične, na budućnost upravljene i stvaralačke aktivnosti. Poslije biva naglasak stavljen na vrijednosni i etički karakter *osobe*. To čine *Kant*, *Eucken*, *Rickert* i *N. Hartmann*. Za *N. Hartmanna* osoba znači: otvorenost za vrednote, što ih može ostvarivati samo slobodna osoba, ukoliko je zaokupljena nekom posebnom moralnom vrednotom. Naskoro je *osoba* - kao kod *Maxa Schelera*, *Lavella*, kod "personalističkih" mislilaca (*E. Mouniera*, *M. Blondela*, *J. Maritaina*) - bitno označena atributom socijalnosti, te se dade definirati isključivo kao *otvorenost za Drugoga* i upućenost na *Drugoga*, što znači: "Ja" sebe uspostavlja samo u stajanju naprama stanovitom "Ti". Osobnost je mjesto ljubavi, velikodušnosti, komunikacije, te kao takova ona ostaje radikalno različna od kategorije "pojedinaac", premda se od te kategorije ne može rastaviti; "pojedinaac" je posve upućen na sama sebe, nepopravljivo nerastavljiv od sebe samoga.

1. "Stroj" kao uništavatelj "srca"

Počinjem s jednom poučnom pričom iz učenja starog kineskog filozofa *Dschuang-Dsea* (IV. st. pr. Kr.). Tu priču priopćava liječnik *dr. Albert Schweitzer* (1875-1965), nobelovac, svjetski poznati

---

* Predavanje održano pred liječnicima i medicinskim sestrama u splitskom Kliničkom bolničkom centru Firule, 4. svibnja 1993.

majstor na orguljama, muzikolog i protestantski pastor, koji međutim u povijesti znanosti ostaje najpoznatiji po tome što je - nadahnut poštovanjem prema najvećim jadnicima na svijetu - napustio udobni život europskog vrhunskog intelektualca, otputovao u Afriku i osnovao veliko naselje i bolnicu za gubavce u području Lambarene u Gabonu, u ekvatorskoj Africi. Istražujući bolest gube, pomagao je sve do svoje smrti sa 90 godina, bezbrojnim gubavcima u njihovu naselju. Taj nobelovac za mir i znanstvena istraživanja utemeljio je posebnu varijantu filozofskog, vitalističkog pogleda na svijet i život. Polazište tog pravca jest ovo: umjesto potrošačkog samouživalačkog mentaliteta, koji vodi mržnji, rivalitetima, neljudskom takmičenju, ratovima i samouživalačkoj ravnodušnosti prema drugim ljudima - treba stvoriti u najširim društvenim razmjerima mentalitet apsolutnog humanizma: takav apsolutni humanizam stvorit će se postepeno prakticirajući takvo poštovanje života, da ne smijemo zgaziti niti mrava kojeg opazimo da gmiže po putu. Schweitzer je osobno zaobilazio svaku životinjicu koju je primijetio, da je ne bi zgazio. Tek kad se stvori jedan takav mentalitet sveopćeg poštovanja života, prestat će mnoga zla što ih ljudi međusobno čine, jer će poštivanje i ljubav prema životu prevladati u psihi čovjeka razne oblike diskriminacije, samoživstva i mržnje. Srce, ispunjeno dobrotom i ljubavlju, nadahnjivat će u svemu čovječji hladni i proračunati intelekt. U svojoj knjizi *Kultur und Ethik* (Verlag C. H. Beck, München 1960), Albert Schweitzer spominje razgovor između nekog vrtlara i Konfucijeva učenika. Videći vrtlara kako svaki put iznova spušta svoj kabao za vodu u bunar, Konfucijev učenik upita vrtlara, da li bi htio sebi olakšati taj posao. Vrtlar odvrati: "A kako, sinko!" Konfucijev učenik odgovori: "Uzme se drvenu dizaljku koja je straga opterećena i teška, a sprijeda lagana. Na prednji dio objesi se posuda, kabao, i pusti ga se u vodu. Voda samo zapljusne i napuni kabao, pa se on dizaljkom lako izvuče. To se zove bunar na izvlačenje." Na to je odgovorio stari mudrac, vrtlar. "Ja sam slušao mog učitelja kad je govorio: ako se netko koristi strojem, onda on sve svoje poslove obavlja na način stroja; tko obavlja poslove poput stroja, taj dobiva i srce poput stroja: ako netko ima u prsima srce poput stroja, u njemu nestane čiste bezazlenosti."¹

Priča je vrlo poučna za naše vrijeme u kojem je čovječje srce postalo strojem bez spontane dobrote i bezazlenosti. Pjesnik Tin Ujević to izražava u stihovima: "Ubit će me neumitna stvarnost.../ Da, pronašli smo nebodere i pločnike./ žarulje, izloge, afiše, plakate./ pronašli smo auto i eksploziv / ali smo izgubili dobro i grešno srce./ izgubili prvobitnu dušu/ u kojoj buče sjetlosti i vode / i nemirnih pokreta prirode."² Srce čovječje postalo je "strojem" i ostalo je bez sposobnosti *empatije*, bez prirodene sposo-

¹ A. Schweitzer, *Kultur und Ethik*, Verlag C. H. Beck, München 1960, str. 356-357.

² Tin Ujević, *Pjesme*, III, Znanje, Zagreb 1964, str. 244-245.

bnosti za unutarnjim suživljavanjem (emphatein) sa svim drugim bićima u prirodi koju ekološki zagađujemo i posebno s čovjekom prema čijim patnjama ostajemo ravnodušni, kao da njegova sudbina nije - prije ili poslije - i naša sudbina. Veliki pisac Hemingway, nadahnuto kaže: "Kad kome zvono zvonu, ne pitaj kome zvonu! To tebi zvonu!" Htjeli mi to ili ne, u svijetu je "sve u službi svega" i svaki čovjek je u službi "svekolike prirode", a posebno svakog čovjeka. Ako to ne prihvati, za njega ili za njegove potomke posljedice će sigurno slijediti. Zlo rađa zlim! S plemenitim bijesom o tome govori naš pjesnik Kranjčević u pjesmi *Nad majčinim grobom*: "Mrzio sam ljude što se znanjem diče, a nemajuć srca i vidom su slijepi! - Znaj, veleum čistih iz očiju niče, a i hrasti traju, dok ih korijen krijepli!" Taj "korijen" za rast čovječjeg *uma* jest čovječje srce, ono plemenito i suosjećajuće srce, koje se oslobodilo zavisti, samoobožavanja, stanja indiferentnosti pred tuđom mukom kao i svakog oblika egocentrizma i egoizma. Zbog takvog, obamrlog i ohladnjelog "srca", koje više nije plemenito niti ima sposobnost suosjećanja, dogodilo se da je naš tehnološki napredak postao "smrtonosni napredak" - ubrzani hod čovječanstva u katastrofu. Navodim samo jedan podatak o pesticidima: "Pesticidi nose sa sobom vrlo brzo opasnost rezistencije organizma: 180 vrsta kukaca postale su rezistentne protiv DDT-a (Dichlor-Diphenyl-Trichloroethan), a od tih su 105 vrsta prenosioci raznih bolesti. Zaražavanje DDT-ijem, međutim, toliko je općenito da dojenčad s majčinim mlijekom danas imaju u sebi dva do tri puta više DDT-ija nego li je to dozvoljeno, po državnim zakonima, za upotrebu npr. kravljeg mlijeka. Pravo stanje stvari prokomentirao je biolog P. Farb riječima: 'Kad bi majčino mlijeko bilo poslano u neakvim drugim posudama, ne bi ga smjela propustiti nijedna granična državna policija.'³ Tako je naša tehnička kultura, bez srca, ekološki zatrovala čak i najzdraviju hranu majčinog mlijeka.

2. Što o "stroju-ali: bez srca" govore suvremeni mislioci i povijest?

a) Jedni upozoravaju na problematičnost zamjene načela "prirodna selekcija" načelom "tehnokratska selekcija". Stoga, *Karl Jaspers* liječnik-psihijatar i jedan od najvećih filozofa ovoga vijeka govori o "demonizmu tehnike". Atomski fizičar *Fritjof Capra* o "tamnim stranama napretka". Biolog *Paul Overhage* o "bolestima civilizacije" i o "manipulacijama na ljudskom mozgu", da bi ruski filozof *Nikolaj Berdjajev* sve to zaokružio zapažanjem: "Tehnika nanosi *strašne udarce humanizmu*, humanističkom naziranju na svijet, humanističkom idealu čovjeka i kulture. Stroj je po svojoj prirodi antihu-

³ E. Drewermann, *Der tödliche Fortschritt*, Pustet, Regensburg, 4. Auflage 1986, str. 19-21.

manističan.”⁴ I zbog svega toga, upozorava nas pjesnik-filozof Tin Ujević kako nikada ne bismo smjeli dopustiti da zazvone "zvona za uzbunu *pokojne gospode Duše*", jer su to onda "zvona bez nade, zvona na sive krajolike sahara unutrašnjih",⁵ a francuski filozof *Henri Bergson* napominje kako naše tehnološki veoma uzraslo "tijelo" zahtijeva sebi adekvatan uzrast "duha", i to prebacivanjem svoga pogleda sa zemlje prema "Nebu"; inače, mogli bismo ostati satrveni pod teretom pronalazaka što smo ih sami stvorili. U takvoj situaciji nalazimo se, posebno danas, mi ljudi potrošačkog društva i uživalačkog životnog stava, koji zanemaruje kategorije "duha", tj. etiku, odgovornost za čovjeka i prirodu i dužnost kao pratiteljicu sveopćeg mentaliteta čovjekoljublja.

b) Međutim, to ne vrijedi samo za naše doba. Borba s egocentrizmom postoji od špiljskog čovjeka do današnjeg dana! Stoga su već stari Grci priznavali boginju *Nemesis*, kao boginju osвете za svaku povredu distributivnih određenja ili "prava" svake stvari u prirodi, a posebno čovjeka. *Nemesis* se osvećuje za nedoličan odnos prema stvarima u prirodi, pa npr. alkohol ubija onoga tko zloupotrebljava plodove loze, kao što i zloupotreba prava čovjeka na ljudsko dostojanstvo prije ili poslije kažnjava prekršitelje mržnjom, krađom, krvoprolićem. Bitan preduvjet za čovječje ozdravljenje i samo lakše podnošenje smrti jest "srce" čovječje, ono plemenito suosjećajuće srce, koje se oslobodilo zavisti i svakog oblika egocentrizma, materijalnog egoizma i "povlaštenog" komoditeta. Tehnika je izvršila zločin "eksproprijacije čovjeka": čovjek je postao "rob" najboljeg tipa vlastitog auta, najljepše vlastite jahte, najraskošnije opremljenog stana, itd. I ne bi ni to bilo loše, kad ne bi u svijetu kao cjelini, gdje svaki čovjek ima "pravo" na život dostojan čovjeka, svega 15% bogatog čovječanstva bilo gospodar od 85% zemaljskih dobara, dok s druge strane 85% ljudske populacije raspolaže s 15% zemaljskih dobara i umire od gladi. Takvu eksproprijaciju čovjeka omogućila je tehnika. I današnju medicinu omogućila je tehnika, pa je i medicina na svoj način ekspropriirala čovjeka, kako to piše svjetski poznati sociolog I. Illich, osnivač Sveučilišta za interkulturološka istraživanja u Cuernavaca, Meksiko. Tehnika medicine učinila je to da se u medicinskim postupcima izgubilo suosjećajuće "srce" za bolesnika kao čovjeka i posebno za umiruće kao ljude, nekako u okvirima unutarnjeg stava: "što smetaju", "što ne umiru"! Illich zapaža kako suvremena medicina u velikom broju slučajeva ne vodi "izliječenju", nego novim oblicima oboljenja, gdje npr., bolesni siromasi bivaju njegovani s manje brige nego bogati, čak i uprkos tome što je

⁴ Kolekcija eseja: *Čovjek i tehnika*, Matica Hrvatska, Zagreb, str. 130 sl.

⁵ Tin Ujević, *Ojadena zvono, Žedan kamen na studentu*, II. sv. August Cesarec, Zagreb 1986, str. 298-301.

zdravlje siromašnih u načelu slabije nego zdravlje bogatih, i njihove *medicinske potrebe veće* nego kod bogatih.⁶

c) Tehničko usavršavanje i personalističko oplemenjivanje psihosomatskog bića svakog čovjeka, dakle, bez ikakve diskriminacije u "pravima" čovjeka na ljudski tretman "od srca", moraju ići paralelno i skupa. Inače, nastupa *nemesis medicale*, (Ilich), osvetoljubivost stare grčke boginje Nemesis zbog povrede prava na "dostojanstvo osobe" svakog čovjeka. Mi zapravo to već doživljavamo u sociološko-psihološkim kontrastima što ih ovdje samo ekspresionistički, tj. bez rasvjetljujućih detalja, navodimo:

U razvijenom dijelu svijeta nismo bili nikada tako *bogati* kao danas, ali nikada nismo bili ni tako *pohlepni* kao danas: nikada nismo bili tako *siti* kao danas, ali također nikada nismo bili tako *nezasitni* kao danas. Nikada nismo imali tako *lijepo* kuće, jahte, auta kao danas, ali također nikada nismo bili tako *bezavičajni* kao danas. Nikada nismo imali *toliko odijela* kao danas, ali nikada nismo bili ni tako *goli* kao danas. Nikada kao danas nismo imali prilike da velikom broju ljudi omogućimo ponešto *životne radosti*, ali također nikada nismo u srcu bili *manje zainteresirani* za patnje svojih bližnjih. Nikada nismo imali *više oružja* za zaštitu mira, ali nikada nismo bili *manje zaštićeni* od samuništenja. Nikada nismo imali *više* lijekova za osiguranje zdravlja, ali također nikada nismo bili manje zaštićeni od *raznih stresova*, praćenih novim civilizacijskim, psihosomatskim oboljenjima.

I što nam je činiti? Kratko rečeno: treba u postupke s bolesnicima i posebno s umirućima povratiti osjećajnost, toplinu i humanost, sa svim popratnim dodacima kategorije "srca", koje bismo priželjkivali za same sebe, kad bismo mi bili na mjestu tih bolesnika i umirućih. "Ne čini drugome ništa što ne bi želio da se tebi učini, i čini drugome sve što bi želio da se tebi učini" - rečeno je već prije skoro 2000 godina u Evandjelju. Ovdje, međutim, nije moguće dati niti skicu nekog obuhvatnog sustava za postupke s bolesnima i umirućima. Svaki slučaj je pojedinačan, a sigurno je da će "plemenito srce", ako ga već netko ima, pronaći povoljno rješenje za određeni slučaj. I prava majka, makar i nije u pojedine sustave upućeni psiholog, srcem će osjetiti pravilnost postupka prema svom nemoćnom djetetu.

3. Nužnost preorijentacije kriterija tehnološke moći na kriterije morala i odgovornosti

a) Osvetu za povrede prava na čuvanje dostojanstva čovjeka kao razumnog, slobodnog i osjećajnog bića, možemo izbjeći, kako naglašavaju suvremeni antropolozi, samo ako izvršimo "prijelaz iz

---

⁶ Iwan Illich, *Nemesis medicale*, éd. du Seuil, Paris 1976, str. 111.

privrede koja je orijentirana na komercijalni porast prema privredi koja je orijentirana na ravnotežu”⁷ između potreba ljudskog roda i mogućnosti zemlje-hraniteljice i prirode-izlječiteljice. Po prvi put u svojoj povijesti, čovjek se, kažu, mora odlučiti protiv kriterija privredne i tehnološke moći, te napokon “založiti se za to što od njega zahtijevaju moral i odgovornost za buduće generacije”.⁸ Prema podacima OUN-a, koje sam imao pri ruci kao član Delegacije Svete Stolice na jednoj Generalnoj konferenciji UNESCO-a, računa se da je 1979. godine oko 800 milijuna ljudi živjelo u potpunoj bijedi, da je oko 50 milijuna ljudi umrlo od gladi i bolesti prouzročenih gladom, da je u to isto vrijeme, u samoj “Godini Djeteta”, umrlo od gladi oko 15 milijuna djece. Stanje se pogoršava. Ubijeni generalni sekretar Ujedinjenih naroda, Dag Hammarskjöld, zastupajući etiku strahopoštovanja pred ljudskim životom i etiku predanosti svojim dužnostima za dobro svih ljudi, piše: “Ti trebaš upoznati život i biti prepoznat od Života (...) po mjeri tvoje sposobnosti da iščezneš kao cilj [rada svih drugih, za tebe!-m.b.] te ostaneš kao sredstvo”⁹ rada za dobro svih. “Još nekoliko godina, i onda? Život ima vrijednost samo na temelju svoga sadržaja - za druge. Moj život bez vrijednosti za druge gori je od smrti. Zato, služi svima”.¹⁰

b) Za medicinsko osoblje to sve nije, uostalom, ništa nova. U žilama, u krvi, u srcu, u pameti cjelokupnog medicinskog osoblja, posebno liječnika kao najstručnijih lica, pod njihovom kožom u svakom atomu morale bi biti prisutne ključnice Hipokratove zakletve (Hipokrat, 460-377. pr. Kr.): “Zaklinjem se liječitelju Apolonu, Eskulapu i svim silama zdravlja i ozdravljenja, pred licem svih bogova i boginja, na slijedeću zakletvu, koju ću nastojati vjerno ispunjavati: - Recepte ću propisivati uvijek za dobro svih pacijenata, prema svome najboljem znanju i savjesti i nikada neću nekome naškoditi. Nikome neću dati neki smrtonosni otrov, čak ni onda kad bi me on za to molio, i nikada neću savjetovati nešto što bi moglo prouzročiti smrt. Nikada neću pružiti nekoj ženi sredstvo za ubijanje ploda njezine utrobe, nego ću život i svoje liječničko umijeće čuvati uvijek čistim i bogu ugodnim. Da ne ugrozim mušku snagu oplodnje, nikada neću sam operirati kamen u mokraćnom mjehuru, nego ću taj zahvat prepustiti stručno školovanim kirurzima. U koju god kuću trebao doći, stupit ću tamo samo za dobro mojih pacijenata i uzdržat ću se od svakog užitka, a posebno svakog osjetilnog uživanja sa ženama ili muškarcima, bilo da se radi o slobodnjacima ili robovima. Ja ću šutjeti o stvarima za koje sam saznao u vrijeme liječenja mnogih pacijenata, ali i o diskretnim stvarima, o kojima sam saznao izvan toga liječenja, i sve ću te stvari zadržati za sebe kao svetu tajnu. - Ako održim ovu zakletvu, neka me

⁷ E. Drewermann, nav. dj., str. 10.

⁸ Isto.

⁹ Dag Hammarskjöld, *Zeichen am Weg*, Knauer, München 1965, str. 83-85.

¹⁰ Isto.

pred svim ljudima i za sva vremena, u mom životu i mom liječničkom umijeću, prati radost: ali, ako postanem krivokletnik, onda neka me snađe svako zlo.“¹¹ Ženevska Deklaracija iz 1948. obvezuje na ovu zakletvu sve liječnike u svijetu.

Sve to što sam iznio želim da posluži kao stanovita povijesna opomena za uspostavljanje korektnijeg odnosa prema nemoćnima, bolesnima i umirućima. Nužno je stvoriti jedan novi mentalitet, u obiteljima i medicinskim ustanovama, sa što je više moguće *toplina* i što više *srca*. Razgovori s bolesnicima i umirućima kod nas i u inozemstvu s dostatnom sigurnošću uvjerali su me da slomljenu dušu bolesniku, značajnije nego sami lijek, podigne liječnikov ili sestarski topli i humani pristup. Lijek je samo kemija, pa ponešto liječi tijelo, dok slomljenu dušu teškog bolesnika liječi osjećaj da nije sam, jer o njemu s ljubavlju vodi brigu humani član njegove obitelji, kao i plemenita osoba liječnika i medicinske sestre.

4. Obrazloženja nekih konkretnih situacija

Ovdje želim ostati, u prvom redu, prijatelj čovjeka uopće, posebno bolesnika i umirućih, kojima u svakom slučaju može svatko, u najmanju ruku indirektno, pomoći barem *da ne umru već* i prije smrti.

a) Francuski pisac i filozof Montaigne (1533 - 1592), zagovornik skepticizma u pitanjima spoznaje prave "istine", naglasio je: "Za Cicerona smrt je bila nešto užasno, za Katona nešto poželjno, a Sokrat je prema njoj ravnodušan."¹² Zavisno o općem pogledu na svijet i život, to su temeljni stavovi prema smrti, a uočljivi su posebno kod umirućih. Ciceron pripada struji filozofskog eklekticizma, gdje se prihvaća kao "istina" ono što je najkorisnije u danom trenutku. Katon pripada pravcu stoicizma, gdje se prihvaća kao najvažnija istina unutarinja neuznemirivost i nepomućeno gospodarenje nad samim sobom u svakom trenutku. Sokrat pripada pravcu realizma "istine", koju praktično treba provoditi i uz cijenu glave.

U vezi s problemom olakšavanja patnje umirućima svjetski poznati tanatolog dr. Elisabeth Kübler-Ross, u svojoj knjizi *Leben bis wir Abschied nehmen* (= Život dok umiremo) zahtijeva opću preorijentaciju naših postupaka prema umirućima: *umirućima treba vratiti zanemareno ljudsko dostojanstvo*; nikada ih ne smijemo prepustiti osjećaju da su "bespomoćni i osamljenički napušteni".¹³ Ona dalje naglašava: premda je umro neki član obitelji, potrebno je pustiti djecu da ostanu u kući, jer tako ih se "priprema" da "smrt shvate kao sastavni dio života".¹⁴ Znanost i tehnika u tom su nam

¹¹ J. Fischl, *Geschichte der Philosophie*, Verlag Styria, Wien-Köln 1964, str. 24-25.

¹² L. V. Thomas, *Antropologija smrti*, II, Prosveta Beograd, str. 108.

¹³ E. Kübler-Ross, *Interviews mit Sterbenden*, Berlin 1972, str. 218-220.

¹⁴ Nav. dj., str. 13.

shvaćanju naškodile: "Znanost i tehnika doprinijele su tome... da tjeskoba pred smrću još uvijek raste".¹⁵ Osobno su me ponešto iznenadile njezine tvrdnje o vjerskom i bezvjerskom odnošenju prema smrti, ali kad sam malo detaljnije retrospektivno razmišljao o vlastitim susretima s umirućima, učinilo mi se da je točno ono što ona govori. "Religiozni bolesnici ponašaju se gotovo isto kao i bolesnici bez vjere": - "istinski osvjedočenim vjernicima", kojih je mali broj - kako ona zapaža, "vjera je doista pomagala. Takvi se vladaju slično osvjedočenim ateistima"; "većina bolesnika stajala je, međutim, negdje između ta dva pola".¹⁶ Naime, "osvjedočeni", tj. posve dosljedni vjernici nemaju straha pred Bogom-sucem, i umiru mirne savjesti; "osvjedočeni" ateisti misle da "Boga nema", pa se nemaju koga bojati, te i oni umiru mirno. Prosječni vjernik, međutim, nije sasvim "dosljedan" u življenju po načelima svoje vjere, a prosječni ateist nije sasvim zaštićen od pitanja "a što ako Boga ima?". Zbog takve "prosječnosti" nađu se onda "između polova": bojati se i ne bojati.

b) Carl Gustav Jung, poznati psiholog za pitanja onoga nesvjesnoga u nama, zapaža da "osobe koje se u mladosti *boje života* kasnije se *boje smrti*".¹⁷ Primjenjeno na zapadnjački tip čovjeka, kome mi pripadamo, to znači: za razliku od primitivne populacije svijeta, koja ne zna za *fobiju smrti*, mi iz civilizirane populacije svijeta imamo pravu fobiju smrti, pa smrt pokušavamo na najraznovrsnije načine samima sebi *poreći* kroz upravo *neurotično bježanje* od nje. Normalno bi bilo npr. da prema umirućima, kao posve nemoćnima, osjetimo samilost i, prema tom osjećaju samilosti, da upriličimo svoje odnošenje prema njima. Mi radimo protivno: ili rječju ili gestom, ili ubitačno službenim davanjem lijeka, ili oštrim prigovorom - kao da bi jadnik želio biti u stanju u kojem jest. U svim takvim i drugim oblicima bezobzirnosti, u bezbroj nijansa, postupimo prema umirućem kao da mu želimo dati do znanja: "Što dosađuješ? Što nam smetaš? Putuj!" To, međutim, znači: ubiti čovjeka još i prije smrti! Kao što bi bila teški "neurotik", sadista prema djetetu, bezdušna majka, tako su teški "neurotici", sadisti, pripadnici osoblja koje se ima brinuti za umirućega, a to ne vrše na način koji u sebi nosi uočljivo *poštovanje prema osobi umirućega*. Koji god bi tako nečovječno postupili prema nekom umirućem, počevši od članova njegove vlastite obitelji pa do oficijelnog medicinskog osoblja, po Jungu, u stvari se boje smrti, jer su se bojali života, tj. nisu saznali u ličnost, oslobodivši se vlastitih "fobija" i "neuroza" u životu. "Bježe" od kontakta s umirućima iz "straha" pred smrću, kao što su "bježali" od kontakta sa živima i zdravima iz nekog "osjećaja manje vrijednosti" pred samim životom. Ovdje želim skrenuti pozornost na patološko stanje svih onih koji prema bolesnicima i umirućima postupaju bez topline, bez

¹⁵ Nav. dj., str. 18.

¹⁶ Nav. dj., str. 218-220.

¹⁷ A. Kusić, *O parapsihologiji i smrti*, CUS, Split 1984, str. 83.

pažljivosti i drsko. Kad god postupe prema njima s nekom uvredljivom riječi, ponižavajućom gestom, nervoznim ispadom, dok im daju lijek, dodaju čašu vode, peru ih i presvlače prema potrebi, takovi otkrivaju da su i sami bolesni "neurotičari", jer, umjesto da normalno u njima prevlada čuvstvo samilosti prema jadnicima, radije postaju egzekutori "agresivnog sadizma", samo zato što ih neki umirući jadnik podsjeća na to da i njih jednom čeka isti svršetak. Ni u jednoj bolnici na svijetu takvih sadista ne bi smjelo biti! Pomanjkanje ljudskosti i sadizam prema bolesniku nikako ne idu skupa s dostojanstvom medicinskog staleža i ozbiljnošću Hipokratove zakletve. Nitko na svijetu nema pravo izivljavati svoje eventualne frustracije i fobije preko bolesnika i umirućih - kao jadnika još težih od sebe samoga. Stoga bi, kako to ističe svjetski poznati antropolog Louis Vincent Thomas, odgoj za umiranje trebao dobiti svoje mjesto u službenom programu obrazovanja, kako bi se smrt učinila nečim što je samo po sebi razumljivo u svojoj biološkoj i društvenoj dimenziji. To bi onda pomoglo očuvanju *psihicke ravnoteže*, također, kod očekivanja smrti.¹⁸ U primitivnim populacijama ta je psihicka ravnoteža postignuta, bez posebnog školskog odgoja po samoj školi života.

c) Značajno etičko i humanističko upozorenje u našim postupcima s umirućima predstavljaju znanstvena istraživanja suvremenih tanatologa, npr. dra Raymonda Moodyja ml., dr. Elisabeth Kübler-Ross i Johanna Crstophu Hamperea. Oni su istraživali posmrtna iskustva reanimiranih, a klinički mrtvih, ljudi. Važni rezultati tih istraživanja mogu se ovdje svesti na slijedeće: *Izlazak čovječjeg Ja*, koji podsjeća na ono što se u vjerskom žargonu naziva odvajanje duše od tijela; zatim: *panorama vlastitog života pri umiranju*, koja se sastoji u tome da izdvojeno Ja gleda svoju prošlost pri potpunoj svijesti; - konačno: *proširenje samoga Ja pri kliničkoj smrti*, i to preko susreta sa stanovitom onostranom Stvarnosti. Jedan liječnik, reanimiran iza kliničke smrti, dao je o vlastitom "izlasku čovječjeg Ja" ovaj izvještaj: "Mirno sam razmišljao: (...) ja sam eto umro, a ipak sam čovjek kao i do sada... Motrio sam neobičan događaj odvajanja duše od tijela (...).Više je osoba sjedilo ili stajalo oko mog leša (...).Uzalud sam nastojao da me netko primjeti. Gledaju u ono što misle da sam ja, rekoh to u sebi, ali oni se varaju. To nisam ja. Ja sam evo ovo, i živ sam više no ikada. Zatim sam izašao kroz vrata, sišao niza stepenice i izašao na ulicu (...). Nikada nisam ulicu vidio tako jasno. Upala mi u oči crvenkasta boja tla i čistoća poslije kiše. Uopće nisam znao da je padala kiša u vrijeme moje bolesti."¹⁹ Profesor neurologije Eckhart Wiesenhütter, koji je spomenuta posmrtna iskustva sam doživio, proanalizirao ih je u djelu *Pogled prema onostranosti*, te smatra da će daljnja istraživanja iskustava pri umiranju i nakon kliničke smrti

¹⁸ L. V. Thomas, nav. dj., str. 123.

¹⁹ A. Kusić, nav. dj., str. 139 sl.

znatno obogatiti naše znanje.²⁰ Reanimirani su prepoznavali prigodom posjeta nakon reanimacije liječnike i osoblje koje ih je spašavalo i proglašavalo mrtvima, kako to stoji u izvještaju reanimiranog švicarskog arhitekta Stephana von Jankowicha.²¹ I takva suvremena otkrića o umirućima upozoravaju nas na dužnost etičnog ponašanja i humanosti u susretima s umirućima: oni nisu bez spoznajne sposobnosti, makar naši instrumenti ne bilježe više nikakav rad poznatih nam organa.

d) L. V. Thomas uspoređuje afričkocrnačke i zapadnjačke poglede na život, umiranje i smrt. U afričkocrnačkoj civilizaciji čovjek je najdragocjenije biće, ali u prvom redu biće u službi zajednice, dakle socijativno, ne individualizirano. Na Zapadu pak, čovjek je u prvom, redu individualizirani proizvođač, potrošač, oruđe za što višu zaradu. U afričkocrnačkoj civilizaciji smrt se doživljava kao promjena "boravišta", i to među svojim "precima", i kao posve naravni sastavni dio života. Dok na Zapadu vlada tjeskoba pred smrću, bježanje i upadanje u neuroze i psihoze. U Africi bitno je da smrt bude časna "dobra" smrt, na Zapadu je bitno da ona bude samo što brže okončana "lijepa" smrt. U Africi umirući je okružen od strane grupe i zajednice na Zapadu čovjek umire sam, napušten od najbližih, u bolnici ili u staračkom domu gdje se očekuje kad će isprazniti krevet. U Africi se poštuju preci i vjeruje u njihovu prisutnost i zaštitu u blizini zajednice, pa je groblje bez značenja; na Zapadu je mrtvac teret i sa sahranom biva odbačen: kulta predaka nema, a groblje se negdje zanemaruje, a negdje brižljivo ukrašava, ali fetišistički (možda za umirenje savjesti: lakše je brinuti sa za izgled groba, nego za to da se olakšaju zadnji časovi onoga tko je u njemu!). Pedagogija umiranja i smrti u Africi je neprekidna već od djetinstva; na Zapadu - nikakva.

Thomasove istraživački utemeljene komparacije nameću na sve odgojne ustanove zapadnjačke populacije zahtjev da u ime etike i humanosti preorijentiraju i stil života i stil odgajanja mladih generacija u smjeru spoznaje: "smrt je naravni sastavni dio života" i načela "svojom nehumanošću prema umirućemu ne naručuj smrt da dođe već prije nego bi sama došla: ubijati umirućega jest zločin".

e) Liječnik Arthur Jores, u knjizi *Čovjek i njegova bolest*, razvija misao kako bolesnik ne smije biti tretiran kao "slučaj" koji je dospio u tvornicu zdravlja. Odnos između bolesnika i liječničkog osoblja može se usporediti s odnosom roditelja i djece. Pravi odnos roditelj-dijete ne smije biti *odnos autoriteta*, nego mora biti *odnos skrbi i ljubavi*. Uz lijekove potrebno je i "liječenje dijalogom", koje se ne uči u školama, nego se postiže "sposobnošću psihološkog uživanja" piše Jores.²² Dužnost je svima koji se bave psihosomatskim stanjem čovjeka da o svemu tome stalno sve detaljnije razmišljaju, pomažući popravak

²⁰ Nav. dj., str. 143.

²¹ Nav. dj., str. 140.

²² A. Jores, *Čovjek i njegova bolest*, Zagreb 1982, str. 110-119.

bolesnikova zdravlja - barem do ostvarenja "stanja duševnog i tjelesnog, objektivnog i subjektivnog, dobrog - ili barem što je moguće boljeg - osjećanja".

5. Katoličko shvaćanje o nekim dilemama etike

a) Može li se ubiti bolesnike, bilo pojedinačno ili grupu, u beznadnim slučajevima za njihovo kvalitetnije življenje? Odgovor je: ne smije se ubiti nikoga, osim u samoobrani, jer, Bog je jedini gospodar života i smrti. Bez čvrstog držanja toga načela upada se u etički nihilizam, otprilike u ovakvoj trijadi: "Ako Boga nema, sve je dozvoljeno!" - kako govori Dostojevski. J. P. Sartre dodaje na to kao drugu premisu: A Boga nema, dakle, sve je dozvoljeno, tako da prije "moje slobodne odluke za mene nema ništa dobro ni zlo, ništa lažno ni istinito". Na takve dvije premise slijedi zaključak F. Nietzschea "Bog je umro. Sad hoćemo da živi *nadčovjek*... Nadčovjek mi je na srcu, on je moje prvo i jedino, a... ne čovjek, ni bližnji, ni najsiromašniji, ni najveći patnik, ni najbolji." Nadčovjek, ideal Nietzscheove filozofije, ostaje "s one strane dobra i zla";²³ on hoće *amoralnost*.

b) Je li suzbijanje smrti i poštovanje života dopuštaju reći bolesniku samo istinu, ili dozvoljavaju u cilju izbjegavanja šoka za bolesnika reći i neistinu? Ovdje bi, čini mi se, najbolje pristajao odgovor Franklove logoterapije: Reći istinu, ali priopćivši je u pravom dozi, na pravom mjestu i u pravom trenutku, tako da "istinom" ne ubiješ bolesnika ili pogoršaš njegovo zdravstveno stanje. Papa Pio XII. postavio je direktivu koju je dao već sv. Augustin: *Dilige et quod vis fac* u značenju: iskreno voli čovjeka i čini što hoćeš, jer će ti srce reći što i kako trebaš postupiti. Poznati katolički moralist Bernard Häring govori: "Polazeći s čiste medicinske točke gledišta... savjesni liječnik ne prihvaća *medicinsku laž*."²⁴ Međutim, kod priopćavanja istine liječnik ne smije biti nikakav "fanatik istine", on mora voditi računa o momentu i o situaciji, te pronaći neki zaobilazni odgovor kako ne bi uništio pacijenta i ostavio ga u opasnim iluzijama. Ako je bolest smrtonosna, razborito i s ljubavlju to treba bolesniku priopćiti, ili sam liječnik ili preko drugoga, da bolesnik dok je još pri svijesti može urediti s Bogom i s ljudima svoje račune. Häring ističe kao podršku takvom shvaćanju tretiranja bolesnika ovo: "Dovođenje potisnute istine u svijest, opravdano je središnja točka ozbiljne psihoterapije."²⁵

c) Što se, u etičkom smislu, može učiniti, ako je neki bolesnik biološki još živ, a cerebralno je mrtav? Radi se dakle o stanju decerebracije, kad nekog bolesnika aparati drže na životu. Pitanje u tom slučaju glasi: Smiju li se aparati iskopčati, tako da se bolesniku

²³ A. Kusić, *Teodiceja*, Split 1968, str. 9.

²⁴ B. Häring, *La loi du Christ*, sv. III. str. 334-335.

²⁵ Isto.

oduzme i taj dio života? Katolički moralist Häring navodi kao principijelno rješenje učenje Pape Pija XII: "Pijo XII. istražujući različite probleme što ih nameće *tehnika reanimacije* pita se npr.: Ima li bolesnik pravo, dapače obvezu, koristiti suvremene aparate za umjetno disanje u svakom slučaju, dapače i u slučajevima koji su, po sudu liječnika, smatrani potpuno beznadnima? Može li se s pravom ili obavezno iskopčati aparat za disanje, kad se ni nakon više dana ne poboljšava stanje duboke nesvijesti, dok se - ako se iskopča aparat - cirkulacija zaustavlja nakon nekoliko minuta?... Papa nastoji vrlo jasno utvrditi principe odgovora: Dužnost preuzimanja neophodne brige za održanje života i zdravlja obavezuje habitualno samo na upotrebu *redovitih* sredstava (*l'emploi des moyens ordinaires*) (prema okolnostima osoba, mjesta, epoha, kulture), tj. sredstava koja ne nameću nikakvo izvanredno opterećenje ni za sebe ni za druge... Tehnika reanimacije ne sadrži u sebi ništa nemoralna... Uostalom, kako te forme postupka nadilaze redovita sredstva kojima se po obavezi služimo, ne može se tvrditi da bi bilo obavezno upotrebiti ta druga sredstva i, dosljedno, autorizirati za to liječnika... Ako bolesnik još nije primio Posljednju pomast, neka se nastoji još produžiti disanje dok se to izvrši."²⁶

Ukratko: takvo produženje života i odlaganje prividne smrti etički je *dozvoljeno, poželjno* pod vidom posljednjeg pomazanja, *ali nije obavezno*. Polazeći od navedenog papinog službenog učenja o obveznosti održavanja života samo pomoću "redovitih sredstava" umirući bolesnik smije odrediti da ga se ne reanimira, dakle: smije postaviti DNR (do not resuscitate) opciju.

d) Pod izrazom eutanazija ovdje ne mislimo npr. na politički planirano i legalizirano oduzimanje života umno poremećenih, defektnih ili drugačije obilježenih ljudi iz epohe npr. nacional-socijalizma i raznih koncentracijskih logora. Ovdje mislimo na direktno i svjesno oduzimanje života, i to po želji neizlječivog bolesnika. Danas se to zove eufemistički, npr. u francuskom "aide-mourir", na njemačkom "Sterbehilfe", i pod tim vidom, u svim krajevima svijeta, mnogi brane eutanaziju kao etički dopušten čin. S etičkog gledišta, u kršćanstvu, eutanazija je direktno ubojstvo, jer čovjek nije gospodar svog života kao ni smrti; samo Bog je gospodar čovječjeg života i smrti. Zbog toga je papa Pijo XII. službeno objavio ovo učenje kao katolički etički stav u pitanju eutanazije: "Svaki je oblik direktne eutanazije, tj. davanja narkotika s nakanom da se izazove ili ubrza smrt, nedopušten, jer se time priželjkuje raspolagati direktno sa životom. Jedan je od temeljnih principa prirodnog i kršćanskog morala da čovjek nije gospodar niti vlasnik, nego samo korisnik (*usufruitier*) svoga tijela i svog postojanja. Svaki put se teži za pravom direktnog raspolaganja *kad se skraćivanje života hoće kao cilj ili kao*

---

26 B. Häring, nav. dj., str. 374.

sredstvo.²⁷ Dakle, hotimično skratiti nečiji život direktnom intervencijom jest ubojstvo; učiniti to na zahtjev umirućega jest ubojstvo i sudjelovanje u samoubojstvu nekoga.²⁸

Međutim, olakšati patnje bolesniku i umirućemu lijekovima koji stoje na raspolaganju medicini, samo po sebi je djelo medicinske karitativnosti. Ipak, načelno, liječnik ne smije u tome gledati svoju osnovnu misiju: njegova osnovna misija jest liječiti i sačuvati život bolesnika. Radi se o prevalenciji motiva, da liječniku ne bi emotivnost nad patnjama oslabila potrebnu hladnokrvnost brige za život.

e) *Pobačaj* je ubojstvo u majčinoj utrobi, ili nečim izazvano izbacivanje zametka još *nesposobna za život*. Ako je dijete sposobno za život, premda još nije zrelo, riječ je o prijevremenom rođenju. Aristotel je, skupa s velikim brojem srednjovjekovnih skolastičkih filozofa, smatrao da animacija (=oživljenje) čovjeka nastupa 40 dana (za muški embrion) i 80 dana (za ženski embrion) nakon začeća. Danas se liječnici i teolozi, skoro svi, slažu u tome da animacija nastupa skupa sa začecem. Unatoč golemom autoritetu Aristotela, nijedan skolastički mislilac nikada nije izvodio zaključke da pobačaj prije 40, odnosno 80 dana nakon začeća, ne bi bio, etički, zločin.²⁹

Danas se govori o "indikacijama" koje bi opravdale pobačaj. Eugenizam smatra "indiciranim" uništenje živog djeteta u majčinoj utrobi u situacijama gdje se može očekivati defektno dijete. Takav stav, međutim, vodi etičkoj devalorizaciji bilo kojeg čovječjeg života, npr. sa rasnog, ekonomskog, političkog, kao i raznih drugih stajališta. U ime *etike* neki smatraju kako bi bilo "oportuno" što brže i što diskretnije izvršiti pobačaj djeteta koje je plod preljuba ili zavodjenja: tako bi se spriječilo da netko izgubi čast pred javnošću. Takav stav, međutim, vodi kriminalnom mentalitetu ubijanja nevinoga za svoj vlastiti krimen: to onda ne spasava "čast", nego čini izvršitelja još nečasnijim, s daljnjim posljedicama u obliku "sve je dozvoljeno" i "ništa nije nedozvoljeno". *Socijalna indikacija* činila bi zakonitim i dopuštenim prekid trudnoće tamo gdje bi začeto dijete predstavljalo preveliko društveno i financijsko opterećenje za obitelj ili za majku. Međutim, glavni razlog za takvo shvaćanje ipak nije ekonomska bijeda nego moralna dekadencija društva. Naime, utvrđeno je da su pobačaji brojniji među bogatijim društvenim klasama nego siromašnijima.

Medikalna indikacija nastoji opravdati direktno uništenje fetusa direktnim prekidom trudnoće, u slučaju gdje je bez toga život majke neposredno u teškoj opasnosti (*vitalna indikacija*) ili bi takva opasnost lako mogla doći (*profilaktička ili terapeutska indikacija*). Međutim, nameće se etičko pitanje: Može li se doista mirne savjesti uništiti život nevinog djeteta koje se nikako ne može braniti, da

---

²⁷ Isto.

²⁸ B. Häring, nav. dj., str. 375.

²⁹ B. Häring, nav. dj., str. 366.

bi se spasilo svoj vlastiti život, barem kad se radi o profilaktičkoj ili terapeutskoj indikaciji?! Po katoličkoj etici ne može, snagom Božje zapovijedi "ne ubij". Kad se pak radi o neposredno teškoj opasnosti (vitalna indikacija!) za život majke, čitavi problem gleda se nešto drugačije.

Da se spasi život majke, ne smije se primijeniti *embriotomija* (=zahvat kojim se raskomadava zametak), ni *kraniotomija* (=izvlačenje cervikalne mase), ni *evisceracija* (=izvlačenje utrobe), jer bi sve to bilo direktno ubojstvo djeteta. Stoga, poznati katolički moralist Bernard Häring kaže: "Faktično ima dovoljno sredstava da se - danas bez opasnosti - sačuva život majke i život djeteta, npr. carskim rezom".³⁰ Unatoč tome, u Švedskoj primjerice, državni zakon dozvoljava slobodno primijeniti eugeničku i socijalnu indikaciju. U Francuskoj pak u pojedinom određenom slučaju zakon dopušta profilaktički pobačaj. Crkva sa svoje strane odbacuje sve tzv. "indikacije", prihvaćajući samo *obavezu* Božjeg zakona "ne ubij", koji beziznimno nalaže "apsolutno odustajanje od svakog *direktnog atentata* protiv bilo kojeg ljudskog nevinog bića, koje se k tome ne može ni braniti, kao što nalaže i *uzimanje u zaštitu ljubavi* svaki ljudski život".³¹

Sažetak katoličkog shvaćanja o pitanju pobačaja dan je u smjernici Pape Pija XII, koja glasi: "Svako ljudsko biće, pa i dijete u majčinoj utrobi, ima pravo na život, primljen direktno od Boga, a ne od roditelja, niti od društva ili od ljudskog autoriteta. Iz toga dakle slijedi da nema nijednog čovjeka, ni ikakva ljudskog autoriteta, ni ikakve znanosti, ni ikakve indikacije medikalne, eugeničke, socijalne, ekonomske, moralne, koja bi mogla predočiti ili dati juridički naslov, što bi bio valjan za raspolaganje - *direktno i odlučujući* - nekim nevinim ljudskim životom, što znači: raspolagati tim životom sve do ubijanja, bilo kao cilja ili sredstva za postignuće cilja, koji cilj možda u sebi i nije posve nezakonit. Iznad svakog ljudskog zakona i iznad svake indikacije stoji neprolazni zakon Božji."³² Dakle, ni život majke ni život djeteta ne mogu biti podvrgnuti činu direktnog ubojstva: mora se izvršiti sve moguće "da se spasi život njih obadvoje, majke i djeteta".³³ Mora se ostati do kraja uspjeha kao i neuspjeha spasavanja života "u poklonu i poštovanju pred zakonima prirode i odredbama božanske Providnosti".³⁴ Prihvatiti načelo da je pobačaj etički dopušten značilo bi srozati materinstvo na jednostavnu "funkciju ovarijuma" te time prouzročiti *obrat humanih i kršćanskih vrednota*, ističe Häring. Stoga se nameće pitanje: Ima li dopuštenih operacija u vrijeme trudnoće?

---

³⁰ B. Häring, nav. dj. str. 368.

³¹ B. Häring, nav. dj. str. 369.

³² Isto.

³³ B. Häring, nav. dj. str. 370.

³⁴ Isto.

Prema katoličkom učenju u trudnoći su dozvoljene *operacije* koje ne uključuju *direktni atentat* na život nevinoga, tj. niti atentat da bi se spasila majka, niti atentat da bi se spasilo dijete. Danas se može bez posebne opasnosti dva i tri puta napraviti carski rez istoj majci, i svaki put spasiti dijete, ističe Häring.³⁵ Ako se drugačije ne može osigurati život djeteta, majka je dužna prihvatiti carski rez. Operacijska intervencija je dozvoljena, dakle, samo u slučaju kad je isključena volja direktnog ubojstva djeteta, a za spas majke traži se *hitno liječenje smrtonosne bolesti*. U svim takvim slučajevima trebaju biti ispunjena tri uvjeta: da *nema sredstava* kako da se spasi majka i dijete; da se *nikada ne ide direktno za tim da se ubije dijete*, nego se njegova eventualna smrt pripusti kao nesretni slučaj, ili nehotimični i indirektni rezultat dopuštenog i nužnog liječenja; konačno, da se sve učini kako bi fetus mogao biti barem kršten.³⁶

Završna riječ

Da bismo se svi u što većoj mjeri mogli osloboditi od strahovanja bilo pred životom ili smrću, pomognimo jedni drugima omogućiti kao preventivu sredstva iz jedne njemačke nabralice, a to su: "Voljeti smijeh, ne bojati se, preuzeti životna opterećenja, učiti sam, druge poučavati, ne plašiti se životnih briga, hrabro vršiti svoje obaveze, ljubiti ljude i od njih biti voljen, iz sebe zračiti svjetlo životne vedrine, pohvaliti i najmanje uspjehe, odmarati se, razveseljavati sebe i drugoga, jer bez svega toga zajedno; život nije život...", nego radije: umiranje već prije smrti. Kaže se da je Michelangelo bio odredio da mu se na nadgrobnu ploču napiše samo ovo: "Michael Angelus, sculptor, mortuus est ante mortem! - Michelangelo, kipar, umro je već prije smrti!" Nemojmo nikada bilo čime prouzročiti da bilo tko našom sukrišnjom "umre prije smrti".

LE ROLE DE L'ETHIQUE DANS LA MÉDECINE

Résumé

Dans cet article, l'auteur discute de la mentalité technologique d'aujourd'hui, qui a anéanti, pratiquement, l'esprit de l'empathie (gr. *empathiein* = se familiariser avec quelqu'un) envers des malades. "La machine est inhumain" - dit le philosophe Berdjajew. La machine est "sans coeur"! développe la même idée l'auteur. Avec "disparition du coeur", même dans les institutions médicales, une certaine disparition de la bonté et de la chaleur envers des malades s'est produit. L'auteur

---

³⁵ Nav. dj., str. 371.

³⁶ Nav. dj., str. 372.

insiste sur la nécessité de la restitution de l'éthique, de sentiment humain, et - spécialement de "dialogue" philanthropique entre le personnel médical et les malades pendant la médication. Vers la fin de l'article l'auteur expose les problèmes concrets de l'éthique: l'homicide n'est pas permis dans les cas "sans espérance", c'est-à-dire: l'euthanasie n'est pas permise; l'emploi des moyens extraordinaires pour la vie purement biologique n'est pas exigé! L'avortement comme "l'attentat directe" est une oeuvre criminelle, quoique l'intervention *comme traitement de la maladie* d'une femme enceinte soit licite.

NOVO!!!

ZA SVE KOJI SU SE SUSRELI SA SVJEDOCIMA JEHOVE KAO I ONE KOJI ŽELE ZNATI ŠTO I KAKO ODGOVORITI KAD IM SVJEDOCI JEHOVE DOĐU NA VRATA ILI POČNU DJELOVATI U ŽUPI - AKO VEĆ NISU?

Nova knjiga *Svjedoci Jehove - Katolička prosudba*, poznatog i priznatog teološkog pisca V. Merčepa na 384 stranice, izlaže nauku Svjedoka Jehove i na nju biblijski i teološki argumentirano odgovara.

Sadrži kratku povijest jehovskog pokreta i njihovu nauku o Svetom pismu, Bogu, Isusu Kristu, Blaženoj Djevici Mariji, Crkvi, sakramentima, prekogrobnom životu, o posljednjim stvarima i na kraju donosi bitne značajke jehovske prakse.

Cijena: 10 DEM (protuvrijednost u HRD na dan uplate)

Narudžbe: *Crkva u svijetu*

Zrinsko-frankopanska 19,
pp. 329

58001 SPLIT

ili na tel./fax. (058) 362-968
(od 8-12 sati)